

voorstelling wordt ondersteund door een arm uit een wolk en een lauwertak. In het midden staan de letters VDMIAE, een afkorting van de Latijnse woorden Verbum Dei Manet in Aeternum, Gods Woord houdt stand in eeuwigheid, de bijbeltekst 1 Petrus 1 vers 25, die in Lutherse kring zeer geliefd was. Onder deze letters zien wij een versierd kruis met het jaartal 1628, het stichtingsjaar van de gemeente²⁷). De beker was geschonken ter nagedachtenis van Jan Jansoon Back, afkomstig uit Dortmund, die op 1 november 1639 was overleden. Wellicht is hij dezelfde als Jan Jans die op 15 december 1628 tot ouderling was gekozen.

Aangezien de pasgeboren kinderen zo spoedig mogelijk de H. Doop moesten ontvangen, omdat men geloofde dat zij anders de eeuwige zaligheid niet zouden verkrijgen, werd dit sacrament zo spoedig mogelijk bediend tijdens een zondagse of doordeweekse kerkdienst, en wel na de preek. Vaders die gezond waren en thuis verbleven waren verplicht hun kind zelf naar de kerk te brengen, in tegenwoordigheid van doopgetuigen. De Doop werd bediend in de naam van de Vader en de Zoon en de H. Geest, terwijl wederdoop uitdrukkelijk was verboden. Indien een kind direct na de geboorte dreigde te sterven was ook toediening van het sacrament thuis toegestaan, zelfs door leken. In sommige gevallen zal dit, evenals in andere gemeenten het geval was, wel zijn geschied door de vroedvrouw²⁸).

(Wordt vervolgd)

18. De bijdragen van Hamburg staan vermeld op een lijst uit 1632, ELGH Inv. 3. Ook Amsterdam ontving ten behoeve van de in 1633 gebouwde Oude kerk aan het Spui uit deze stad geldelijke steun, zie F. J. Domela Nieuwenhuis, *Geschiedenis der Amsterdamsche Luthersche gemeente*, Amsterdam 1856, 60 nt. 1.

19. Zie de reeds in nt. 15 genoemde akten uit 1636; — kerkeradsleden worden daarin aangeduid als poorters van Hoorn en 'administrateurs' van de gemeente. — in een brief d.d. 28 apr. 1633 van Hoorn aan Amsterdam ELGA Inv. 175, wordt Schout aangeduid als Scholtz. — Het betrof een groot huis, ter waarde van f 1.250,—, gelegen ten Oosten van de kerk, en dat bestemd werd om als pastorie te dienen.

20. Zie over Vijand te Woerden o.a.: Reudler, Woerden, 129-130; Loosjes, *Naamlijst*, s.v. Laatstgenoemde vermeldt waarschijnlijk ten onrechte dat Vijand pas in 1638 uit Hoorn vertrok; Pampoes en Manné, *Lutherse kerken*, 390, noemen het jaar 1637.

21. De huisdiensten van Olaus worden vermeld in ELGA Inv. 175, brief-Olaus aan het Amsterdamse Consistorie d.d. 8 okt. 1637. Hieruit blijkt ook dat de Hoornse kerkeraad hem zelfs niet meer als toehoorder de kerk wilde laten betreden. — Zie inzake de terugkeer van Olaus naar de Gereformeerde kerk: Pont, *Doophek Alkmaar*, 3 nt. 2; Loosjes, *Naamlijst*, s.v. — Over Tatinghof zie ELGA Inv. 175, brieven-Hoorn aan het Amsterdamse Consistorie d.d. 28 sept. en 6 oct. 1637; Loosjes, *Naamlijst*, s.v.

22. Zie over Kalckberner: ELGA Inv. 175, brief-Hoorn aan het Amsterdamse Consistorie d.d. 6 oct. 1637; Pont, *Lutheranisme*, 487; Loosjes, *Naamlijst*, s.v.

23. ELGA Inv. 175, brief-Hoorn aan het Amsterdamse Consistorie d.d. 3 mei 1640.

24. ELGA Inv. 175, brief-gemeente in De Witte Roos aan het Amsterdamse Consistorie d.d. 11 aug. 1640. — Zie over Saxo o.a. Loosjes, *Naamlijst*, s.v.; Archief Westfriese Gemeenten Inv. 2090, Natr. Archief Hoorn, acten d.d. 6 dec. 1640, 25 aug., 9 en 19 oct. 1641. Drs. W. F. M. Brieffies, archivaris van het genoemde archief, was zo vriendelijk mij op de laatstgenoemde stukken attent te maken.

25. Zie over de Generale Kerkelijke Ordonnantie: P. Estié, *De stichting van een kerkgenootschap. Ontstaan en aanvaarding van het Algemeen Reglement van 1818 voor het bestuur der Evangelisch-Lutherse kerk in het Koninkrijk der Nederlanden*, Diss. RU Leiden, Amsterdam 1982, 34-39.

26. Nog in 1764 is sprake van de aanwijzing van nieuwe ouderlingen door middel van een loting, ELGH Inv. 42, Notulen kerkeraad 1741-1815, 6 dec. 1764.

27. Zie over de plaats van de 'kerkenraden' in latere tijd en over de Generale vergadering het plaatselijk reglement van 1685, artt. II, 1 en III, 10, opgenomen in Inv. 41.

28. Pas in 1765 besloot de kerkeraad het H. Avondmaal tijdens Kerstmis en Pasen in het vervolg te bedienen op de eerste Kerstdag en de eerste Paasdag, zoals in de meeste Lutherse gemeenten gebruikelijk was, ELGH Inv. 42, 14 febr. 1765.

29. Vermeldenswaard is dat te Hoorn al in 1644, in navolging van de door de Gereformeerden gevolgde gewoonte, de predikant met een ouderling voor de viering van het H. Avondmaal bij de leden op huisbezoek ging. In de Lutherse gemeente te Amsterdam werd dit pas ingevoerd in 1663, onder invloed van de bekende predikant Coenraad Hoppe, die de Lutherse kerk zoveel mogelijk een Nederlands karakter wilde geven, Domela Nieuwenhuis, *Amsterdam*, 104.

30. Zie over de boetepreek in de Nederlandse Lutherse kerken: Th. A. Fafié, 'Die Busse in der lutherischen Kirche der Niederlande', in: *Lutherische Kirche in der Welt*, Folge 31, 1984, 148-160.

31. In het jaar 1644 was de gewoonte ontstaan dat een aantal gezinnen het H. Avondmaal thuis liet bedienen; de kerkeraad verbood dit en bepaalde dat dit in het vervolg alleen maar mocht gebeuren indien iemand op sterven lag, of als een zeeman op het punt stond te vertrekken voor een lange en gevaarlijke reis. — Zie over de viering van het H. Avondmaal bij de Nederlandse Lutheranen in het algemeen: Generale Kerkelijke Ordonnantie 1686, Dl. I, Hfdst. IV en V, ELGA Inv. 259; J. C. Schultz Jacobi, *Geschiedenis der Evang. Luthersche gemeente te Rotterdam*, Rotterdam 1865, 146-148; C. Ch. G. Visser, *De Lutheranen in Nederland tussen Katholicisme en Calvinisme 1566 tot heden*, Dieren 1983, 68-69.

32. J. C. Schultz Jacobi 'Onze kerkelijke zegels', in: *Oud en nieuw uit de geschiedenis der Nederlandsch-Luthersche kerk*, 1863, 107.

33. Zie verder over de Doop in de Nederlandse Lutherse gemeenten: Visser, *Lutheranen*, 67.